

Razlike v osebnostnih lastnostih pri adolescentih glede na demografske in socioekonomske dejavnike

ANDREJ KOROŠAK

POVZETEK

Raziskave, s katerimi so različni tuji in nekateri domači avtorji skušali dognati povezanost demografskih in socioekonomskih dejavnikov z osebnostnimi lastnostmi, niso dale enoznačnih rezultatov. Vzroke za tovrstno neprimerljivost je treba iskati v različnih metodoloških pristopih in v aplikaciji merskih instrumentov po eni strani ter v specifikah in kvalitativni drugačnosti kulturnih referenc po drugi strani.

Ugotovimo lahko, da so rezultati naše raziskave prav tako pogojevani z značilnostmi konkretnega vzorca in jih s tega vidika težko generaliziramo na populacijo širšega geografskega področja (npr. Slovenije), zato je treba njen prispevek razumeti v kontekstu deskripcije omenjene populacije adolescentov in v specifikiranju medkulturnih razlik.

Razlike v osebnostnih lastnostih, koncipirane po Cattellovem modelu, med posamezniki, ki izvirajo iz podeželja, in tistimi, ki živijo v mestu, so evidentne. Pri prvih se izkazujejo v večji stopnji submisivnosti, v močnejšem superegu, anksioznosti, pa tudi v boljši osebnostni integriranosti, močnejšem egu in ciklotimnosti ter v nižji splošni inteligentnosti.

V zvezi s povezanostjo izobrazbe kot indikatorja SES z osebnostnimi lastnostmi pa lahko rezimiramo, da smo tudi v našem primeru potrdili hipotezo o pozitivni korelaciji visokega SES z višjo stopnjo inteligentnosti. Ostali izsledki ne sovpadajo z rezultati drugih avtorjev, saj so posamezniki iz višjega SES bistveno slabše integrirani, imajo visok nivo nagnonske napetosti, so bolj protenzični (nezaupljivi), socialno neodvisni in shizotimni.

ABSTRACT

DIFFERENCES IN THE PERSONALITY CHARACTERISTICS OF ADOLESCENTS IN RELATION TO DEMOGRAPHIC AND SOCIOECONOMIC FACTORS

The researches with which various foreign and some domestic authors have tried to establish a relationship between demographic and socio-economic factors with personality characteristics, has not provided uniform results. The reasons for this kind

of incompatibility must be due to different methodological approaches used and to the application of measuring instruments on the one hand, and to specific and qualitative differences of cultural reference on the other.

We can only infer that the results of our researches similarly presuppose the characteristics of a definite sample chosen and hence, it is difficult to make a generalization that can be applied to a population from a wider geographical area (i.e. Slovenia), which is why its contribution should be understood within the context of the described population of adolescents, already mentioned, and within the specified inter-cultural differences.

Differences in personality characteristics conceived according to Cattell's model between individuals who originate from rural regions and those who reside in urban areas, are obvious. The former exhibit a greater degree of submissiveness, stronger superego, anxiety, as well as a greater personality integration, stronger ego and lower general intelligence.

Apropos the interrelation of education, as an indicator of SES, and personality characteristics, we can conclude that we have also in our case confirmed the hypothesis of a positive correlation between a high SES and a higher level of intelligence. The rest of our results do not coincide with those of other authors, since individuals from higher SES are intrinsically less integrated, have a high level of instinctive tension, are less trusting, more socially independent and schizoid.

Tezo, da oblikovanje osebnostnih lastnosti ni odvisno le od interakcije z neposrednim okoljem, ampak tudi od bolj splošnih kulturnih referenc, lahko zasledimo že v številnih teorijah nacionalnega karakterja in pozneje pri Frommovi taksonomiji tipov družbene orientacije, s povsem drugačnim, nomotetičnim pristopom pa tovrstno povezanost raziskuje znani angleški psiholog Raymond Cattell. Hevristična vrednost njegove teorije je nesporno v tem, da za opisovanje medkulturnih razlik uporablja številne operacionalno definirane dimenzije, kot so številčnost, kulturna integritetnost, erudicija, morala, trmasta redoljubnost, marljivost, katere tvorijo temeljni pojem njegovega socialnopsihološkega modela, t.i. sintonitete. Neposredni vpliv teh dejavnikov na genezo osebnostnih lastnosti omogoča zlasti socialna vloga posameznika, posredne učinke, ki so lahko tako namenoma kot tudi čisto spontano izzvani, pa pripisuje socialnim institucijam, kot npr. družini, šoli, vrstnikom, naciji, religiji, političnim strankam, itd. Človekova osebnost je po avtorjevem mnenju produkt delovanja situacijskih dejavnikov, bolj ali manj stabilnih osebnostnih lastnosti, socialnih vlog, organizmičnih pogojev in splošnejših, kulturnih referenc, kar je razvidno iz njegove eksplikacije t.i. specifikacijske enačbe, s katero presega ozke okvire ortodoksne personologije in se močno približuje temeljnim interakcionističnim postavkam.

Cattelov multidimenzionalni model eksploracije kulturnih vplivov z uporabo faktorске analize so kmalu sprejeli številni drugi raziskovalci (Parsons, Secord, Baskman, Triandis), kateri so ugotavljali procese socializacije, vpliv družine na formiranje pojma o sebi, strukturo družine itn. Empirični izsledki indicirajo na različne faktorje sintonitete družine, ki so naslednji: demokratska - avtokratska atmosfera,

popustljivost - brezbržnost, intelektualnost, osebnostna prilagojenost - osebnostna neprilagojenost, sprejemanje - zavračanje, strogoost - ležernost. Obstajajo pa tudi druge raziskave o stališčih, normah, vzgojni praksi v družinah (posebno pomemben je Beckerjev model vzgojnega stila staršev s tremi dimenzijami: toplina - sovražnost, omejevanje - tolerantnost, mirna rezerviranost - anksiozna skrb), kakor tudi o vplivu matere na razvoj otrokove osebnosti.

Nekako po letu 1950 se ne le psihologija osebnosti in socialna psihologija, temveč prav tako druge humanistične znanstvene discipline osredotočijo na raziskovanje dveh temeljnih dejavnikov človekove eksistence, na demografske in socioekonomske. Med prve prištevamo tudi ruralne oz. urbane attribute, katere si velja ogledati s širšega, tako psihološkega kot sociološkega vidika.

Za ruralno okolje velja, da se od urbanega ne razlikuje le po proizvodnih sredstvih in tehnologiji, po stopnji delitve dela, vrsti socialne interakcije ter družbene organizacije, ampak tudi glede na osebnostne značilnosti svojih pripadnikov. Sklepamo lahko, da vaški način življenja reproducira tako specifične socialne odnose, kot tudi z njimi povezane vrednostne sisteme. Za socializacijo posameznika so zdaleč najpomembnejše primarne skupine, torej družina, sorodstvo in sosedstvo, te pa pogujejo skupinsko identifikacijo, ekstremni familijarizem, nezaupanje do tujcev in podložnost paternalistični avtoriteti. Družina je nosilec socialne zaščite, medij socialne kontrole, znotraj nje se ohranjajo proizvodna izkustva, moralni nazori in čaščenje prednikov. Posameznik je multiplo povezan z drugimi člani, ki ga tretirajo kot celovito osebnost, ne pa kot nosilca kake specifične vloge. Družbeni rang je odvisen od starosti, spola in sorodstvenih vezi, socialne vloge se dedujejo, ker je to edina garancija za ohranitev kontinuitete skupine. Družinske vezi v teh skupnostih so zelo trajne, kohezivne, in svoje člane integrirajo v organsko celoto, kar pomeni negacijo idiosinkratičnosti. Modalno vrednostno orientacijo predstavljata prisvajanje in posedovanje, ne pa potrošnja.

Sociolog Riesman govori v tej zvezi o tradicionalnem tipu karakterja, ki je relativno trajna, družbeno in zgodovinsko posredovana organizacija atributov inernosti, pasivnosti, podložnosti konvencijam, navadam in verovanjem ter tradiciji, kar vodi do standardnih vedenjskih obrazcev pri vseh pripadnikih.

Nekateri drugi avtorji, posebno ameriški ruralni sociologi, skušajo opisati osebnostne karakteristike vaščanov (farमारjev), ki izražajo iz specifične konstelacije vrednostnih orientacij in stališč. Čeprav je treba zaradi posploševanja gledati na take poskuse z rezervo, pa vseeno lucidno nakazujejo na nekatere socialne, ekonomske in ekološke dejavnike, kateri determinirajo osebnostne poteze. Tako Cooley ugotavlja, da so vaščani inteligentnejši kot to kažejo, da so ponosni in pošteni in imajo visok nivo samospoštovanja. Bernard poudarja individualizem, konzervativizem, ortodoksnost, sugestibilnost, misticizem, plašnost, sumničavost, introvertnost in čustvenost, Gillette pa puritanstvo, izoliranost, varčnost, familijarnost in tendenco k potiskanju želja.

Sorokin in Zimmerman idiosinkratičnost farमारjev razlagata z omejenostjo izkušenj, zlasti posrednih, zaradi česar so ti ljudje bolj sumnjičavi in vraževerni, kadar se znajdejo v popolnoma novih situacijah. Po drugi strani pa njihova neposredna izkustva omogočajo večjo stabilnost prepričanj in dojemljivost za impresije iz okolja. Od osebnostnih potez avtorja omenjata še puritanstvo, togost, možatost, potrpežljivost in vzdržljivost.

Drugi vidik prostorske organizacije človekove eksistence predstavlja mesto, ki je vasi nujno komplementarno, vendar producira konfliktno odnose, kateri obremenjujejo kompletno družbeno konstelacijo. Gre namreč za izrazito eksploatacijski odnos do vasi, iz katere mesto dobiva ceneno delovno silo, s čimer sproži proces deagrarizacije in depopulacije ter prispeva minimalna sredstva za razvoj. Urbani stil življenja se pojavi šele po industrijski revoluciji in v domeni proizvodnje implicira diametralno nasprotni vrednostni sistem, ki se od tradicionalnega, ruralnega razlikuje zlasti v naslednjih orientacijah:

- 1) produktivnost ne more biti omejena, obstajajo možnosti, da se bistveno poveča,
- 2) eksperimenti in inovacije se favorizirajo, tradicija pa pomeni zavoro za napredek družbe,
- 3) pomemben je način izkoriščanja resursov, s tem sta povezani racionalizacija in delovna disciplina.

V sferi socialne interakcije slabijo intimni odnosi znotraj institucij družine in sosedstva, potencirajo pa se komunikacije profesionalne narave ter formalizirani, sekularizirani odnosi, kar Park razlaga kot posledico vse večje delitve dela in specializacije interesov.

Znano je, da urbani stil življenja pogojuje specifične načine vedenja in mišljenja, pa tudi odtujenost, izolacijo in depersonalizacijo. Sociolog Wirth imenuje tak tip osebnosti urbanit, Lefebvre pa uporablja izraz *homo urbanicus*. Podobno ugotavlja Riesman odtujenost sodobnega, zlasti ameriškega predstavnika srednjega sloja, ki ga institucionalizirana, tehnološko razvita družba oblikuje v popolnega konformista. Takšen, k drugim usmerjeni karakterni tip absorbira vedenjske vzorce, stališča, interese, potrebe in celo mišljenje drugih ljudi, s katerimi se staplja v anonimno množico, kar mu daje občutek varnosti. Glavni karakteristiki tega potrošniško usmerjenega tipa sta interes za druge ljudi in neinhibiranost v medosebnih odnosih.

Nenaravni, s strani urbanega okolja vsiljeni tempo življenja pogosto povzročata psihične travme in osebnostne odklone. Nekateri avtorji so ugotovili povezanost med mestnimi predeli in distribucijo mentalnih obolenj. Ankete so pokazale, da je shizofrenija najbolj razširjena v tistih predelih mesta, kjer so sosedski odnosi slabo razviti, kjer prevladujejo najemniška stanovanja, stopnja participacije posameznika v skupnosti je minimalizirana, profesionalna mobilnost pa je večja, hkrati gre tudi za izolirane cone, brez komunikacij z drugimi področji. Sorokin in Zimmerman sta odkrila, da je v mestu število obolenj za senilno paralizo, alkoholno psihozo in zgodnjo demenco v povprečju dvakrat večje kot na vasi in da je v istem mestu frekventnost odvisna od bivanja v določeni coni ter od delovnega mesta.

Nesporno je torej, da ne obstajajo velike razlike med mestom in vasjo le glede ekonomskih in socialnih dejavnikov, amapak tudi v vrednotah in osebnostnih značilnostih prebivalcev obeh področij. Tako je Butcher primerjal rezultate vaških in mestnih otrok na Cattellovem vprašalniku 16 PF in ugotovil, da so prvi v povprečju manj anksiozni in bolj parnični od drugih, posamezniki iz centra mesta pa so bolj surgentni od tistih, ki živijo v predmestjih.

Pri nas sta Toličič in Zorman v okviru mednarodne študije ugotovila, da vaški otroci slabše rešujejo teste znanja, imajo pomembno nižje poklicne in izobrazbene aspiracije, intelektualne sposobnosti so slabše razvite, po drugi strani pa pri oseb-

nostnih potezah ni bistvenih razlik, morda je nekoliko bolj izražena socialnost vaških otrok in nevrotizem, ki je bolj indikativen za otroke nekvalificiranih delavcev iz mest.

Druga vrsta determinant, ki producirajo razlike v osebnostnih lastnostih, so socialnoekonomski dejavniki kot nujni pogoji družbene razslojenosti. Sociologija pojmuje sloje kot reprezentativne kategorije populacije, ki se razlikujejo po stopnji politične in ekonomske moči, po svoji funkciji v družbeni delitvi dela, kar seveda pogojuje različne potrebe, interese, vrednote, življenjski stil ter vedenjske lastnosti pripadnikov različnih slojev.

Za psihologijo je bolj zanimiv pojem statusa, ki ga definirata ugled in prestiž, saj je znano, da družba različno vrednoti posamezne pozicije ali položaje v hierarhičnem družbenem sistemu. Krech in Crutchfield razlikujeta dve vrsti statusa: rang pozicije, kjer gre za objektivno določljive funkcije, pravice in obveznosti ter rang posameznika, ki zaseda določen položaj v skupini. Socialna psihologija zastopa to drugo alternativo, po kateri je statusni sistem zmeraj rangiranje oseb. Za razvrščanje posameznikov so avtorji najprej kot kriterij uporabljali ugled in prestiž, nato pa še zavest pripadnosti določenemu sloju, vendar so te kriterije kmalu opustili, ker niso zadosti dobro operacionalizirani. Pozneje so se uveljavila bolj objektivna merila, npr. višina dohodka, stanovanjski indeks, poklic, stopnja izobrazbe, od katerih sta posebno zadnji dve zelo koristni referenci v psiholoških raziskavah.

Socialnoekonomski status predstavlja kontinuirano variabla in je pomemben prediktor šolske uspešnosti, profesionalne kariere, internaliziranih vrednot, Havighurst celo pravi, da omogoča točnejšo predikcijo uspešnosti in vedenja, kot kakšna osebnostna dimenzija ali IQ. Avtor je z grafom prikazal vlogo SES v življenjskih obdobjih, iz katerega zasledimo, da vpliv SES v prenatalni dobi in v prvih šestih mesecih otrokovega življenja ni relevanten, kajti otrok je tedaj predvsem biološki organizem. To tezo deloma pobija Kagan, ki je že pri šestmesečnih dojenčkih našel variacije v socialni odzivnosti, katero posredno pogojuje različni SES staršev. Po Havighurstu postane vloga te variable v obdobju med šestim mesecem in šestim letom izredno pomembna, kar pojasnjuje z odvisnostjo otrokovega razvoja od družinske konstelacije. V fazi obveznega in nadaljnega šolanja vpliv SES polagoma slabi, posebno v obdobju adolescence, torej tedaj, ko institucija družine izgublja svoj primat v socializaciji. V zrelem obdobju SES zopet pridobi na pomenu in se zmanjša šele v starosti.

SES je kompleksna, sestavljena variabla, saj zajema tako posredne, npr. poklic, izobrazba staršev, kulturni nivo družine, kot tudi neposredne dejavnike, ki se reflektirajo v medosebnih odnosih, aspiracijah staršev, stališčih do izobraževanja, vzgojnem stilu in ne nazadnje v finančnih možnostih družine. Raziskave kažejo, da nizek SES sam po sebi ponavadi ne predstavlja ovire v osebnostnem razvoju, vendar so posredni vplivi tisti, ki nujno korespondirajo z neposrednimi deprivacijskimi dejavniki, ti pa povzročajo deficit na kognitivnem in motivacijskem področju, v stilu govora ter pri nekaterih osebnostnih potezah. Hipoteza o povezanosti SES z inteligentnostjo je bila že večkrat empirično potrjena. Ameriški avtorji navajajo izsledke raziskav, kjer se korelacije med obema spremenljivkama gibljejo od 0,25 do 0,50, pri čemer besedni testi višje korelirajo s SES kot nebesedni. Da je ta tendenca splošna in da se razlike pojavljajo zgodaj, ugotavlja tudi Toličič v dveh raziskavah, najprej, ko je primerjal

rezultate otrok iz različnega SES na Testu za šolske novice, potem pa še v okviru mednarodne študije, kjer rezultati testiranja iz osmih držav enoznačno potrjujejo hipotezo o višjem nivoju inteligentnosti otrok iz višjega SES, čeprav seveda obstajajo kvantitativne medkulturne razlike.

Bloom poskuša najti vzroke za oviran govorni in intelektualni razvoj otrok iz nižjega sloja v pomanjkljivih jezikovnih vzorcih, katerih je deležen otrok s strani okolja, ki mu razen tega posreduje tudi manj informacij o svetu in življenju, zato ponavadi ti otroci nimajo niti toliko priložnosti za reševanje miselnih problemov. Sociolingvistične razlike med posameznimi sloji nedvomno v veliki meri pogojuje kvaliteta družinske interakcije, o čemer je prepričan tudi Bernstein, ko pravi, da je za nižji sloj značilna raba pogovornega, ne pa knjižnega jezika, kar kasneje v šoli povzroča tem otrokom težave v pravilnem izražanju ter vpliva na nižje rezultate pri besednih testih. V našem kulturnem prostoru je podobno raziskavo opravila Gnamuševa in zaključila, da gre za pravilnejši jezikovni stil izražanja pri učencih, katerih starši imajo srednjo, višjo ali visoko izobrazbo, v primerjavi z vrstniki iz nižjega sloja.

Kot tretje deficitarno področje, karakteristično za otroke iz nižjega SES, velja področje motivacije, saj ravno tukaj socialna diferenciacija povzroča najbolj občutne razlike v poklicnih in izobrazbenih aspiracijah, te pa z leti šolanja ne izginejo, ampak se celo povečajo.

Drugače je z raziskavami, ki obravnavajo povezanost SES z osebnostnimi lastnostmi, saj so različni avtorji dobili zelo nekonsistentne rezultate. Sewel je npr. našel le zmerne korelacije med temi variablami, Thomae navaja, da so otroci iz srednjega sloja odzivnejši, aktivnejši, bolj gotovi vase in imajo boljše samokontrolo, kot pa otroci iz nižjega sloja. Probst in Gartner-Harnack sta pri slednjih odkrila več anksioznosti, Eysenck pa več nevrotizma. Tudi študije, v katerih so uporabljali Cattellov 16 PF vprašalnik, so potrdile večjo incidenco anksioznosti pri otrocih z nizkim SES, razen tega pa še emocionalno nestabilnost (faktor C) in nižjo surgentnost. Miller in Swanson sta prišla do spoznanja, da otroci iz srednjega sloja v večji meri izražajo tendenco k potlačevanju neuspeha pri nalogah, za katere so bili maksimalno motivirani, ter da ne manifestirajo toliko direktne agresivnosti, kot otroci iz nizkega SES.

Toličič in Zorman sta primerjala rezultate otrok strokovnih, kvalificiranih in nekvalificiranih delavcev, pri čemer se je izkazalo, da so otroci strokovnih delavcev pomembno bolj socializirani in manj plašni, kot otroci iz preostalih dveh kategorij, v agresivnosti so razlike le pri učencih četrtil razredov, v nevrotizmu, nemirnosti in psihosomatskih težavah pa teh razlik ni. Najverjetneje gre pri tem za to, da pri nas ne obstaja tolikšna diskrepanca med SES kategorijami kot v zahodnih državah, kar ne povzroča velikih razlik v osebnostnih potezah.

II. PROBLEM

V raziskavi smo skušali ugotoviti, ali obstajajo kvalitativne in kvantitativne razlike v osebnostnih lastnostih pri adolescentih, kateri pripadajo družinam z različno stopnjo izobrazbe (indikator SES), hkrati pa izvirajo iz različnega demografskega okolja (vas oz. mesto).

III. METODA

1.) Opis vzorca:

Skupno število respondentov, zajetih v raziskavi, je bilo 120, vsi pa so reprezentanti prekmurske populacije učencev osmih razredov, torej gre za starost med 14. in 15. letom. Esencialna atributa vzorca sta pripadnost družinam z različno stopnjo izobrazbe (OŠ, poklicna in srednja, višja in visoka), pri čemer smo za konstituiranje subkategorij uporabili kriterij višje izobrazbe enega od staršev in različno demografsko poreklo učencev. Vaških učencev je 48 ali 40 % celotnega vzorca zaradi tega, ker imajo njihovi starši nižjo ali kvečjemu srednjo izobrazbo, izhajajo pa iz srednje razvitih vasi goriškega in ravenskega predela Prekmurja. Gre za vasi: Andrejci, Bogojina, Dolnji Slaveči, Filovci, Gančani, Grad, Ivanci, Lemerje, Lipa, Melinci, Mlajtinci, Pertoča, Predanovci, Prosečka vas, Puževci, Rogaševci, Sebeborci, Sodišinci, Sotina, Tešanovci, Vadarci. Pri učencih iz Murske Sobotice smo upoštevali razen prvih dveh kategorij izobrazbe (OŠ, poklicna in srednja) tudi višjo in visoko stopnjo izobrazbe staršev, tako da je delež teh učencev v celotnem vzorcu 60 % (72 učencev). Respondenti so izenačeni tako po inteligentnosti, starosti, kot tudi po spolu, saj vsebuje vzorec polovico fantov in polovico deklet.

2.) Gradivo:

Pri vseh respondentih smo aplicirali Cattellov vprašalnik 16 PF (oblika C) ob enotni testni administraciji in ob približno enakih pogojih (dopoldanski čas, testiranje v učilnicah, časovna neomejenost izpolnjevanja).

3.) Postopek:

V preliminarni fazi raziskave smo pristopili h konstituiranju dovolj reprezentativnega stratificiranega vzorca, ki je zajel tako variabli vas - mesto, kot tudi tri izobrazbene kategorije staršev (OŠ, poklicna oz. srednja, višja oz. visoka), ki so indikatorji SES. Respondenti so predstavljali homogen vzorec v smislu kulturne in idiomatične reference (Prekmurje), s čimer smo se izognili vplivom te intervenirajoče variable. Pri dihotomni variabli vas - mesto smo s pomočjo treh kriterijev (% kmečkega prebivalstva, % vseh zaposlenih, izseljevanje med leti 1971 - 1981) uspeli opredeliti povprečno razvito prekmursko vas, ki je nedvomno najbolj relevantna za primerjavo z mestom Murska Sobota. Vasi smo najprej rangirali glede omenjenih kriterijev, nato pa izmed 134 po slučaju izbrali 31 takšnih, ki spadajo v kategorijo povprečno razvite vasi. Šele sedaj, po opredelitvi obeh demografskih stratumov, smo pristopili h konstrukciji eksperimentalnega designa, in sicer tako, da smo za vaški substrucez formirali dve enako številčni kategoriji izobrazbe staršev (OŠ in poklicna oz. srednja šola, višje oz. visoke izobrazbe pa skorajda ne najdemo, zato je tukaj nismo predvideli), pri mestnih učencih pa smo upoštevali tudi to tretjo kategorijo (višja oz. visoka izobrazba), pri čemer so bili učenci obeh spolov zastopani v enakem številu, hkrati pa čim bolj izenačeni po intelektualnih sposobnostih. Podatke o sposobnostih učencev nam je posredovala Skupnost za zaposlovanje, ti pa so dobljeni s pomočjo MFBT. V fazi izvedbe raziskave so nastopile določene težave, ker so nekateri predvideni respondenti zaradi objektivnih razlogov izostali, tako da smo jih nadomestili z

drugimi, ki so jim bili glede na vse attribute vzorca najbolj podobni. Sledilo je vrednotenje protokolov in računalniška obdelava dobljenih rezultatov ob aplikaciji ustreznih metodoloških procedur (t-testi, analiza variance, factorska in diskriminantna analiza).

IV. RAZISKOVALNI NAČRT

Raziskovalni načrt bazira na konstrukciji dvofaktorskega eksperimentalnega designa. Prvi faktor je indikator SES (izobrazba staršev) in ima tri nivoje (OŠ, poklicna oz. srednja, višja oz. visoka izobrazba), drugi pa je demografski faktor na dveh nivojih (vas, mesto).

1) Variable v raziskovalnem načrtu:

Neodvisni variabli: izobrazba staršev, demografsko poreklo

Ovisna variabla: kvantificirane izvorne poteze.

Intervenirajoče variable: starost, spol, intelektualne sposobnosti, idiomatičnost, različni pogoji testiranja (prostor, čas, motivacija).

2) Model eksperimenta

		IZOBRAZBA STARŠEV			
		OŠ	POKL./SR.	VIŠ/VIS.	N
DEMOG. POREKLO	VAS	24	24	0	48
	MESTO	24	24	24	72
	N	48	48	24	120

2 X 3 = 6 eksperimentalnih pogojev

P 1 : vas, nizka izobrazba

P 2 : vas, srednja izobrazba

P 3 : vas, visoka izobrazba (dejansko je ta pogoj nemogoče izpolniti, saj takih respondentov na vasi skorajda ni)

P 4 : mesto, nizka izobrazba

P 5 : mesto, srednja izobrazba

P 6 : mesto, visoka izobrazba

V. REZULTATI

tabela 1: signifikantnost razlik pri posameznih osebnostnih faktorjih glede na variabla KRAJ BIVANJA (mesto A, vas B).

faktor	F	sign.	smer razl.
A	4,466	0,0367	A < B
B	1,745	0,1890	A = B
C	0,967	0,3275	A = B
E	5,079	0,0261	A > B
F	0,008	0,9309	A = B
G	13,633	0,0003	A < B
H	1,306	0,2554	A = B
I	0,023	0,8790	A = B
L	0,496	0,4825	A = B
M	0,003	0,9560	A = B
N	1,279	0,2604	A = B
O	1,857	0,1756	A = B
Q ₁	0,173	0,6784	A = B
Q ₂	0,447	0,5050	A = B
Q ₃	7,279	0,0080	A < B
Q ₄	0,002	0,9663	A = B

tabela 2: signifikantnost razlik pri posameznih osebnostnih faktorjih glede na variabla IZOBRAZBA (OŠ A; pokl./sred. , viš./vis.C).

faktor	F	sign.	smer	razl.
A	6,147	0,0029		B > A > C
B	5,175	0,0043		C > B > A
C	1,268	0,2853		A = B = C
E	0,800	0,4516		A = B = C
F	2,104	0,1266		A = B = C
G	2,767	0,0670		A = B = C
H	0,224	0,7994		A = B = C
I	0,551	0,5781		A = B = C
L	3,360	0,0381		C > A > B
M	0,955	0,3878		A = B = C
N	0,094	0,9102		A = B = C
O	0,583	0,5596		A = B = C
Q ₁	0,009	0,9913		A = B = C
Q ₂	5,467	0,0054		C > A > B
Q ₃	3,711	0,0274		A > B > C
Q ₄	0,981	0,3781		A = B = C

tabela 3: koeficienti standardizirane kanonične diskriminantne funkcije pri variabli KRAJ BIVANJA

FAKTOR	FUNKCIJA 1
A	0,32741
B	-0,26946
C	0,25776
E	-0,29605
F	0,09327
G	0,58749
H	0,07620
I	-0,07730
L	-0,01933
M	0,15182
N	-0,15182
O	0,21142
Q1	-0,14023
Q2	0,15525
Q3	0,26775
Q4	0,05526

tabela 4: kanonične diskriminantne funkcije, evalvirane pri grupnih centroidih.

	funkcija 1
A - mesto	-0,40131
B - vas	0,60196

funkcija 1 ni signifikantna ($P 0,086 > 0,05$)

tabela 5: koeficienti standardizirane kanonične diskriminantne funkcije pri variabli IZOBRAZBA.

faktor	funkcija 1	funkcija 2
A	0,44116	0,06715
B	-0,38410	0,30265
C	0,14369	0,62024
E	-0,18030	0,21522
F	0,15040	0,56423
G	0,19528	-0,40842
H	-0,02850	-0,30824
I	-0,19106	0,16091
L	-0,27767	-0,42121
M	-0,03054	-0,38151
N	0,06672	-0,10062
O	0,05296	0,17737
Q1	0,09572	0,05066
Q2	0,31921	0,25575
Q3	0,32812	0,14925
Q4	0,36869	-0,09182

tabela 6: rotirani koeficienti standardizirane diskriminantne funkcije pri variabli IZOBRAZBA.

faktor	funkcija 1	funkcija 2
B	0,48144	0,08573
Q ₂	0,40210	0,07497
Q ₄	-0,36841	0,09291
G	-0,36482	-0,26804
A	-0,35735	0,26728
E	0,24437	0,10475
I	0,24437	0,05726
N	-0,10629	-0,05726
C	0,16582	0,61469
F	0,13348	0,56847
L	0,04619	-0,50238
M	-0,15300	-0,35081
Q ₃	0,21895	0,28636
H	-0,12025	-0,28524
O	0,03696	0,18138
Q ₁	0,06052	0,08981

tabela 7: kanonične diskriminantne funkcije, evalvirane pri grupnih centroidih.

	funkcija 1	funkcija 2
A - OŠ	-0,48669	-0,11960
B - pokl./sred.	-0,06291	0,44063
C - vis./viš.	1,09918	-0,64207
funkcija 1 je signifikantna ($P 0,0305 < 0,05$)		
funkcija 2 ni signifikantna ($P 0,7957 > 0,05$)		

VI. INTERPRETACIJA

Pri demografski variabli (vas - mesto) smo signifikantne razlike ugotovili z analizo variance in sicer na nivoju pomembnosti 0,05 v zvezi z naslednjimi osebnostnimi dimenzijami: pri šibkem oz. močnem superegu (faktor G), slabi oz. dobri integriranosti (faktor Q₃), dominantnosti oz. submisivnosti (faktor E) in shizotimiji oz. ciklotimiji (faktor A). Če te rezultate primerjamo s tistimi, ki jih dobimo z diskriminantno analizo, ugotovimo najprej, da ekstrahirana diskriminantna funkcija ni pomembna na nivoju 0,05, ampak šele pri 0,1 (signifikantnost funkcije znaša namreč 0,086). Koeficienti standardizirane kanonične diskriminantne funkcije indicirajo na relevantnost naslednjih osebnostnih potez: šibak - močan superego (faktor G), kjer je stopnja nasičenosti 0,59, shizotimija - ciklotimija (faktor A) s koeficientom 0,33, dominantnost - submisivnost (faktor E) z nasičenostjo - 0,30, nato nizka - visoka splošna inteligentnost (faktor B, koeficient je - 0,27), slaba - dobra integriranost

(faktor Q₃, koeficient je 0,27), pomembna pa sta še moč ega (faktor C, koeficient 0,26) in nizka - visoka anksioznost (faktor O, koeficient znaša 0,21). Vidimo torej, da z analizo variance ugotovljena pomembnost osebnostnih potez (faktorji G, Q₃, E in A) dokaj dobro korespondira z njihovo diskriminantno vrednostjo, po drugi strani pa nam diskriminantna analiza ponuja še nekaj dodatnih informacij, saj bi lahko šteli kot pomembne diskriminantne vrednosti tudi nasičenosti pri faktorjih B (-0,27), C (0,26) in O (0,21). To pomeni, da so vaški adolescenti v primerjavi z mestnimi bolj ciklotimni, submisivni in posedujejo višji nivo integriranosti, hkrati pa imajo močnejši superego. Zanje je do neke mere značilen še nižji nivo inteligentnosti, močnejši ego in prisotnost tesnobe.

Nekonsistentnost rezultatov različnih študij s področja demografske pripadnosti je verjetno posledica kompleksnosti same problematike, lahko pa tudi inkompatibilnosti statističnih procedur oz. različnih raziskovalnih modelov. Tako je tudi z našimi rezultati, ki so deloma nekonsistentni z Butcherjevimi, čeprav je ta uporabil iste stratume in isti instrument, saj bi naj šlo v njegovi raziskavi za razlike v parničnosti in surgentnosti, deloma pa so rezultati celo popolnoma kontradiktorni njegovim, ker indicirajo na višjo anksioznost pri vaščanih, pri Butcherju pa je ravno obratno.

Po drugi strani pa so takšne komparacije zelo problematične, saj gre za dve popolnoma različni kulturi, pri Butcherju za ameriško, pri nas za slovensko (točneje prekmursko populacijo) in je zato bolj relevantna primerjava rezultatov naše in Toličičeve raziskave, ki je ravno tako zajela učence osmih razredov in oba demografska stratuma (vas, mesto). Težave pa nastanejo zaradi tega, ker Toličičev instrumentarij niti približno ni podoben našemu, njega so namreč zanimale bolj splošne osebnostne lastnosti, stil učenja, agresivnost, nemirnost, bojazen in nevrotičnost ter psihosomatske težave, za eksploracijo teh pa je uporabil posebej konstruiran vprašalnik ter angažiral učitelje, da so ocenjevali osebnostne lastnosti učencev. Avtor je našel pomembne razlike med vaškimi in mestnimi učenci le pri vznemirjenosti zaradi psihosomatskih težav in pri socialnosti, glede ostalih lastnosti pa so razlike nepomembne. Socialnost vaških otrok je torej edina osebnostna lastnost, ki sovpada z našimi rezultati, namreč z višjo stopnjo ciklotimnosti te populacije, vznemirjenost zaradi psihosomatskih težav pa je verjetno le segment bolj splošnega psihopatološkega fenomena anksioznosti, ki je prav tako nekoliko bolj izražena pri vaščanih.

Tudi socialnoekonomski dejavniki, v našem primeru izobrazba kot esencialna komponenta SES, pomembno vplivajo na formiranje specifične konstelacije osebnostnih potez. Analiza variance je pokazala signifikantnost razlik pri petih osebnostnih dimenzijah: pri faktorju shizotimija - ciklotimija, nizki - visoki splošni inteligentnosti, nadalje pri socialni odvisnosti - samozadostnosti, slabi - dobri integriranosti in pri alaksiji - protenziji. Diskriminantna analiza pa omogoča ekstrakcijo dveh diskriminantnih funkcij, prvo, ki je signifikantna na nivoju 0,0305 bi lahko vsebinsko opredelili kot višjo stopnjo izobrazbe nasproti nižji in srednji, druga funkcija, ki pa ni signifikantna ($P = 0,7957$), pomeni distinkcijo na srednjo in nizko oz. visoko izobrazbo. Stopnje nasičenosti osebnostnih potez z diskriminantno funkcijo 1 zelo dobro korespondirajo s pomembnostjo razlik, dobljenih z analizo variance, saj je poleg prej omenjenih petih osebnostnih dimenzij sedaj pomembno saturiran le še faktor Q₄ (nizka - visoka ergična napetost). To pomeni, da so učenci, katerih starši imajo višjo oziroma visoko izobrazbo, inteligentnejši, imajo visok nivo

ergične napetosti, hkrati pa so slabo integrirani od učencev, katerih starši so končali poklicno oz. srednjo šolo, slednji pa so inteligentnejši, slabše integrirani in z višjim nivojem ergične napetosti od učencev, katerih starši so le osnovnošolsko izobraženi. Učenci iz višjega SES so tudi bolj protenzični in socialno neodvisni, sledijo jim učenci iz najnižjega SES in končno tisti iz srednje SES kategorije. Zanimivo je, da v ciklotimnosti prednjačijo učenci, katerih starši imajo srednjo izobrazbo, za njimi so tisti z nižjo ter nazadnje z višjo stopnjo izobrazbe.

Primerjava teh rezultatov z rezultati študij tujih avtorjev, kot so Eysenck, Thomae, Gartner-Harnack in drugi, ne pokaže nobene skladnosti, kvečjemu gre za razlike (pri potezi integriranosti oz. samokontrole), ker so učenci iz višjega SES v našem primeru pokazali pomembno nižjo samokontrolo (slabo integriranost) od učencev iz nižjih SES kategorij, Thomae pa ugotavlja ravno nasprotno.

Ob pogoju, da sta socialnost pri Toličiču in ciklotimija v naši raziskavi vsaj korelata, odkrijemo presenetljive rezultate; pri Toličiču so učenci iz višjega SES pomembno bolj socialni od ostalih dveh kategorij, naša raziskava pa indicira na popolnoma inverzno konstelacijo. Vsi ostali izsledki obeh raziskav so neprimerljivi, saj gre za bistveno drugačne osebnostne karakteristike.

VII. SKLEPNE MISLI

Iz rezultatov pričujoče raziskave lahko rezimiramo, da gre najverjetneje iskati vzrok za precejšnje osebnostne razlike med vaškimi in mestnimi učenci v specifični kulturnega konteksta, kamor bi lahko uvrstili tudi vzgojni stil. Za tradicionalne vaše skupnosti je namreč značilna podložnost paternalistični avtoriteti, interiorizacija moralnih norm in zavest pripadnosti skupini, katera eliminira individualne razlike, nudi posamezniku oporo ter možnost lastnega uveljavljanja, hkrati pa je objekt njegove identifikacije. Zato ni naključje, da smo pri vaščanih odkrili več submisivnosti, močnejši superego ob prisotnosti tesnobe, poleg tega pa še višjo stopnjo integriranosti, kar nakazuje na samokontrolo in samospoštovanje, močnejši ego in ciklotimnost najbrž kot posledici pristnejših socialnih odnosov in podpore s strani majhne skupnosti, obenem pa nižjo splošno inteligentnost (Cattelov vprašalnik meri zlasti kristalinično komponento, ki je, kot vemo, odvisna od kulturnih vlivov), kar ni težko razložiti s pomanjkanjem materialnih sredstev, družinskim antiintelektualizmom in s slabšimi možnostmi izobraževanja.

Prav tako nam primerjava rezultatov učencev iz različnih SES kategorij odkriva znatne razlike v specifični izoblikovanosti osebnostnih profilov, iz česar lahko sklepamo, da naši empirični izsledki ne potrjujejo Havighurstove teze o relativni nepomembnosti vpliva SES v obdobju adolescence. Tako je hipoteza o povezanosti SES z inteligentnostjo tudi tokrat potrjena, deficit na kognitivnem področju učencev iz nižjega SES pa je verjetno posledica vpliva neposrednih, deprivacijskih dejavnikov, kateri označujejo zlasti družinsko konstelacijo. Gre namreč za nizke aspiracije staršev, negativna stališča do intelektualnega udejstvovanja, restriktivno vzgojo itd. Nasprotno pa je za družine z višjim SES značilna permissivnejša vzgoja, vzodbujanje otrokove ustvarjalnosti in jezikovnega izražanja ter nenazadnje ugodnejše materialno stanje družine, ki seveda omogoča boljšo preskrbljenost z raznovrstnimi igrači in rekviziti. Višja splošna inteligentnost v povezavi s protenzičnostjo, to je introspektivnostjo,

nezaupljivostjo in z večjo socialno neodvisnostjo ter shizotimijo, pri učencih iz višjega SES presenetljivo indicira na faktor introverzije, slabša integriranost in višji nivo ergične napetosti pa na določeno stopnjo neprilagojenosti. Ali bi v zvezi s temi izsledki lahko govorili o nevrotizmu pri teh učencih, je vprašanje. Če je temu tako, potem se sama po sebi vsiljuje hipoteza o frustraciji zaradi še zmeraj prisotnega egalitarizma v šoli, ki sili učence z visokimi potenciali v povprečje. Nedvomno so prav te indicije dovolj zanimive, da bi kazalo realizirati bolj poglobljeno eksploracijo omenjene problematike.

LITERATURA

- Gordon W. Allport: Sklop i razvoj ličnosti, Kultura, Beograd 1969.
Raymond B. Cattell: Naučna analiza ličnosti, Beogradski izdavačko grafički zavod, Beograd 1973.
Ante Fulgosi: Psihologija ličnosti, Školska knjiga, Zagreb 1981.
Calvin S. Hale, Gardner Lindzey: Teorije ličnosti, Nolit, Beograd 1983.
Cvetko Kostić: Sociologija grada, Center za analizu i projektovanje prostornih sistema - ISPU, Beograd 1972.
D.Krech, R. Crutchfield, E.Ballachey: Pojedinae u društvu, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije, Beograd 1972.
Tanja Lamovec: Eksperimentalni priročnik, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani- Filozofska fakulteta, Ljubljana 1980.
T. Lamovec, J. Musek, V. Pečjak: Teorije osebnosti, Cankarjeva založba, Ljubljana 1975.
Janek Musck: Osebnost, Univerzum, Ljubljana 1982.
David, Riesman: Usamljena gomila, Nolit, Beograd 1965.
Nikola Rot: Psihologija grupa, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1983.
Stipe Šuvar: Između zascoka i megalopolisa, Biblioteka sociologije sela, Zagreb 1973.
I. Toličić, L. Zorman: Okolje in uspešnost učenecv, DZS, Ljubljana 1977.